

щаються к активному функціонуванню в зв'язі з уси́леним внима́нням к української історії і мові. Установлена і проаналізована група предлогів, котрі не испытали відкритого тиснення в радянський період, однак знаходились на периферії предло́жної системи, а сьогодні як більш органічні для граматического будови української мови одиниці формують центр предло́жної системи. Визначені функціонально-стилісві сфери використання актуалізованих предлогів в українській літературній мові початку ХХІ в., оцінена цілесобразність їх використання з точки зору мовної практики.

Ключеві слова: актуалізація, активація, предлоги, публіцистический стиль, науковий стиль, словарь.

Kolibaba Larysa. The Spheres of the Functionally-Stylistic usage of Actualizational Prepositions in Ukrainian Literary Language of the Beginning of XXI century. In the article are investigated the phenomenon of actualization of prepositions as one of tendencies of progress of the prepositional system of Ukrainian literary language of the beginning of XXI century. Depending on the degree of actualization the analyzed prepositions are divided into two groups: 1) prepositions that after the long interval went back to an active linguistic usage; 2) prepositions, application of which is activated at the beginning of XXI century. An actualizational prepositions, that at a soviet period were forced out on periphery of linguistic usage, and presently go back to the active functioning in connection with the intensified attention to Ukrainian history and language are discovered and characterized. The group of prepositions that not tested the opened pressure in a soviet period however was on periphery of the prepositional system, but today as the more organic for the grammar of Ukrainian units form a center is selected and analyzed. The functionally-stylistic spheres of the usage of actualizational prepositions in Ukrainian literary language of the beginning of XXI century are determined, expedience of their usage at opinion of linguistic practice is appraised.

Key words: actualizational, activation, prepositions, publicist style, scientific style, dictionary.

УДК 811.161.2'367

Наталія Костусяк

КАТЕГОРІЯ ВІДМІНКА ІМЕННИКА В ЛІНГВІСТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ І. Р. ВИХОВАНЦЯ

У статті проаналізовано відмінкову концепцію відомого українського лінгвіста-новатора другої половини ХХ – початку ХХІ століть І. Р. Вихованця, який, керуючись засадами функційно-категорійного підходу, розглянув категорію відмінка з нових методологічних позицій. Зорієнтованість на її морфологічні й синтаксичні параметри, семантику та комунікативно-прагматичну спе-

цифіку слугує підґрунтям для надання розгляданій категорійній величині статусу визначальної міжрівневої словозмінної категорії іменника. З'ясовано, що на нижчому рівні членування вона охоплює сім граем, які відповідно до ранговості структурують чотири сфери – центральну (називний і знахідний відмінки), напівцентральну (грамема родового), напівпериферійну (давальный відмінок) і периферійну (грамема орудного, місцевого та кличного). До науково вагомих здобутків І. Р. Вихованця, пов'язаних із дослідженням категорії відмінка, зараховано вирішення не тільки морфологічних відмінків, а й семантичних відмінкових граем, значеннєві функції яких виразно окреслює головний компонент семантико-синтаксичної організації речення – предикат.

Ключові слова: відмінок, граема, синтаксема, предикат, валентність.

Обґрунтування наукової проблеми та її значення. Серед граматичного обширу іменних частин мови особне місце посідає категорія відмінка, багаторічну історію вивчення якої резюмує кілька концепцій, пов'язаних з іменами відомих вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Аналіз здобутків та певних прорахунків кожної з відмінкових теорій дає змогу об'єднати їх у дві групи. Прибічники першої беруть за основу один критерій дослідження – зазвичай морфологічний, семантичний чи синтаксичний. Подана кваліфікаційна схема останнім часом поступилася іншій – гетерогенній, що ґрунтується на принципах різноаспектного студіювання розглядової категорійної величини. Зазначений підхід уможливорює глибше проникнення в складний мовний механізм, побудований на взаємодії кількох його рівнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Апелюючи до сучасних наукових парадигм, пов'язаних із вивченням відмінкової системи в зарубіжній філологічній науці, дослідники зазвичай беруть до уваги праці Є. Куриловича як приклад синтаксичної інтерпретації відмінків [9, с. 175–203], студії Ч. Філлмора, зорієнтовані на семантичний принцип аналізу розглядової категорії [10; 11], та науковий доробок Р. Якобсона – послідовного прихильника морфологічної класифікації відмінків [12, с. 133–176]. В україністиці до одноаспектних зараховують традиційну відмінкову теорію, зорієнтовану на парадигматичні ознаки іменника. Водночас вихід за межі вузької спеціалізації дає змогу розглянути відмінкову систему в іншому плані, що передбачає її вивчення на новому рівні. Цікавою в руслі досліджуваної проблеми видається обіперта на функційно-категорійні виміри теорія відомого лінгвіста-новатора другої половини ХХ – початку ХХІ століть І. Р. Вихованця, напрацювання якого не лише засвідчують вагомість для академічної науки, а й стали важливим етапом

для створення нової концепції граматики сучасної української літературної мови. Заслуга вченого полягає в перегляді усталених відмінкових теорій й описі українських відмінків із нових методологічних позицій.

Мета праці – з'ясувати специфіку відмінкової концепції І. Р. Вихованця. Досягнення мети передбачає необхідність розв'язання таких **завдань**: 1) визначити кваліфікаційні засади вивчення категорії відмінка, вказати на її стосунок до морфологічного та синтаксичного мовних рівнів; 2) схарактеризувати ранговість морфологічних відмінкових граем; 3) описати особливості вирізнення семантичних відмінків.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Наукові пошуки І. Р. Вихованця, пов'язані з дослідженням української відмінкової системи, відбиває його перша монографічна праця «Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській літературній мові» [1]. У ній запропоновано ґрунтовний опис зазначеної граеми в проекції її морфолого-синтаксичних параметрів, інформативного спрямування та контекстного оточення. Цілком аргументованим вважаємо міркування автора про функційний вияв розгляданого відмінка «у двох структурних планах – синтагматичному і парадигматичному» [1, с. 5]. Корпусом дослідницького матеріалу Іван Вихованець обрав різностильові тексти, які дали змогу йому повно й об'єктивно схарактеризувати функційний потенціал, семантичну спеціалізацію граеми знахідного, її синтаксичні інваріанти та еквіваленти, що «бувають факультативні і комбінаторні (лексико-комбінаторні, синтаксико-комбінаторні, позиційно-комбінаторні, стильово-комбінаторні» [1, с. 6]. Дослідник виокремлює безприйменникові та прийменникові форми знахідного відмінка. У межах безприйменникових розглядає знахідний прямого об'єкта – центральний вияв зазначеної граеми, знахідний предикативний і знахідний обставинний [1, с. 10–46]. Функціонування граеми знахідного як засобу вираження об'єктних відношень зазвичай зумовлене перехідними дієсловами, рідше – предикативними прислівниками. У такому разі зазначений відмінок маркує сильнокерований член речення. Проаналізувавши відомі теорії українських та зарубіжних лінгвістів, І. Р. Вихованець подає власну класифікацію семантичних груп «перехідних дієслів, які керують знахідним об'єктом» [1, с. 12]. До них зараховує дієслова конкретної фізичної дії, переміщення в просторі, чуттєвого сприймання, розумової діяльності, зі значенням володіння, позбавлення та ін. [1, с. 13–18]. Заслужують

на увагу й подальшу реалізацію висловлені автором міркування про паралельне вживання грамем знахідного та родового множини в назвах тварин, наприклад: *пасту гуси* і *пасту гусей*. Дослідник цілком закономірно схиляється до висновку, що «такі синтаксичні конструкції в сучасній українській літературній мові не перебувають поза літературною нормою» [1, с. 19]. Науково переконливим вважаємо міркування І. Р. Вихованця про особливості вживання безприйменникових знахідного та родового відмінків у стверджувальних та заперечних побудовах [1, с. 20–36] і зарахування обох грамем до основних засобів вираження об'єкта в сучасній українській літературній мові.

Чітко й послідовно аналізуючи знахідний предикативний, Іван Вихованець зацентровує увагу на нероздільності предикативного комплексу, змодельованого дієсловом-зв'язкою та вказаним відмінком, що перебуває «в невластивій йому синтаксичній функції» [1, с. 37]. Цілісність запропонованої концепції забезпечує опис грамеми знахідного в напівпредикативній позиції. Науковець постулює: «Знахідний напівпредикативний – явище периферійне, архаїчне, його лексична база – лише прикметники або дієприкметники» [1, с. 38].

Про споріднення розглядає грамеми з прислівниками йдеться за розгляду безприйменникового знахідного обставинного, який зазвичай експлікує кількісно-часові та кількісно-просторові відношення [1, с. 39–46].

У контексті конкретної комунікативної ситуації І. Р. Вихованець аналізує прийменниковий знахідний. Поставивши в центр уваги синтаксичну специфіку й семантичне навантаження вказаної грамеми, лінгвіст наголошує: «Знахідний відмінок із прийменниками як за різноманітністю структурних типів, так і за багатством значень, що виражаються цими прийменниково-відмінковими сполученнями, значно переважає знахідний безприйменниковий» [1, с. 47]. За спостереженнями автора, «у сучасній українській літературній мові знахідний вживається з 21 прийменником» [1, с. 47].

Виразний акцент на семантико-функційній неоднорідності відмінкових грамем, їхніх синтаксичних і морфологічних параметрах та кількісному вияві репрезентує монографія «Система відмінків української мови» [2], у якій науково правильно визначено місце відмінка в системі базових граматичних категорій іменника й запропоновано самостійно розроблену комплексну методику його дослідження. І. Р. Вихованець аргументовано доводить, що українські відмінки

спрямовані в синтаксичну сферу мови й на цьому тлі докладно аналізує їхню формально-синтаксичну та семантико-синтаксичну спеціалізацію. Висловлюючи чітку думку про обов'язкову участь відмінкових граем у побудові елементарного речення, їхню поліфункційність та двобічну зумовленість, дослідник пише: «Із формально-синтаксичного боку відмінки вказують на позиції керованого іменника щодо дієслова-присудка. У семантичному плані відмінки реалізують семантико-синтаксичну валентність дієслова» [2, с. 60].

На переконання І. Р. Вихованця, розглядана категорійна величина належить до послідовно семантичних. Проаналізувавши теоретичну літературу з порушеної проблеми й указавши на наявність вузької (власне-відмінкової) та широкої (власне-відмінкової та невідмінкової – предикативної, обставинної й ін.) концепцій відмінків, дослідник аргументовано доводить, що «є більші підстави дотримуватися вузької інтерпретації відмінкових значень» [2, с. 24]. За спостереженнями лінгвіста, найголовнішим компонентом виступає семантика, реалізована в семі 'предметність'. Категорійне значення відмінка безпосередньо пов'язане саме з реальною предметністю, тобто власне-відмінковою семантикою, яка належить до визначальних частиномовних характеристик іменника.

Оригінальним і новаторським вважаємо розгляд відмінкових граем у площині їхнього морфологічного спрямування. Попри те що вказаний кваліфікаційний принцип докладно описано в традиційній лінгвістиці, морфологічний акцент, який потрапив в орбіту наукового студіювання І. Р. Вихованця, великою мірою розширив уявлення про зазначену категорійну одиницю. На переконання дослідника, формальний вияв українських відмінків пов'язаний із регулярно представленим кінцевим словозмінним афіксом – флексією, що, крім граматичного, одночасно є носієм реляційного значення, яке відбиває стосунок відповідного слова до інших слів у реченні та словосполученні. Із цього приводу дослідник пише: «З морфологічного погляду кожний відмінок має притаманний йому кінцевий словозмінний афікс, який вказує на закріплені за ним у структурі мови синтаксичні й семантичні функції» [2, с. 60]. Подане теоретичне положення уможливило зарахування вказаної граматичної категорії до сфери абсолютно словозмінних. Репрезентація відмінкових граем кореляціями форм того самого слова дає змогу кваліфікувати відмінок як послідовно корелятивну морфологічну категорію [2, с. 25–26].

Структуру морфологічної категорії відмінка іменника формують опозитивні відношення між її грамемами, які є однорідними за змістом компонентами й носіями лексично незумовленої парадигми. Виступаючи в первинній семантико-граматичній функції, вони перебувають у відношенні альтернації, що «передбачає чергування відмінкових словоформ, між якими нема відношень морфологічної похідності» [2, с. 29]. На тлі відсутності морфологічної деривації відмінкових граем логічно обґрунтованим вважаємо розгляд наявності її синтаксичного різновиду, який «ґрунтується на тому, що синтаксична похідність одного відмінка від іншого зумовлюється дериваційними змінами предиката» [2, с. 32].

Розглянутий комплексний критерій дає змогу дослідникові виокремити шість членів відмінкової парадигми: називний, родовий, давальний, знахідний, орудний, кличний [2, с. 60]. Відсутність місцевого пояснено втратою ним власне-відмінкових морфологічних, семантико-синтаксичних і формально-синтаксичних ознак, а також його неможливістю функціонувати без прийменників та нейтралізацією прийменниками відмінкового закінчення названої грамеми, а отже, синтаксичним спрямуванням до сфери прислівника [2, с. 60–61]. Така сама концепція превалює в монографії «Частини мови в семантико-граматичному аспекті» [3, с. 57]. Проте в пізніших лінгвістичних студіях натрапляємо на іншу думку І. Р. Вихованця з приводу статусу місцевого відмінка. У праці «Дві версії про місцевий відмінок» [4] учений наголошує, що за певних умов цю граему як безприйменникову потрібно зарахувати до складу відмінкової парадигми. «Передумовою наявності безприйменникового місцевого відмінка є його функціонування у просторовій семантико-синтаксичній позиції, зумовленій правобічною валентністю опорного аналітичного дієслова. <...> Аналізовані аналітичні дієслова є локативними предикатами, тобто предикатами, що характеризують просторовий стан предметів» [4, с. 27]. Аналітичність дієслівних форм пов'язана з потрактуванням прийменників як дієслівних постфіксів.

Наукову новизну монографії «Система відмінків української мови» увиразнює ґрунтовно описана ієрархія відмінкових граем. Зважаючи на сукупність їхніх первинних формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних функцій, дослідник пропонує розрізняти три ієрархічно структурованих зони: центральну, напівпериферійну і периферійну. Центр відмінкової системи сучасної української літера-

турної мови становлять називний і знахідний відмінки. На підтвердження цієї думки І. Р. Вихованець наводить низку аргументів: «Охоплювані ними відповідно суб'єктна й об'єктна субстанціальні позиції є найважливішими позиціями семантико-синтаксичної структури речення, а пов'язані з називним і знахідним відмінками формально-синтаксична позиція підмета і позиція сильнокерованого другорядного придієслівного члена речення, поєданого з дієсловом сильним підрядним зв'язком, створюють виділювану на основі синтаксичних зв'язків формально-синтаксичну структуру речення. На центральність називного і знахідного відмінків вказує і лексичне охоплення ними найширших лексичних шарів іменників (фактично кожний наявний і потенційний іменник може виступати в суб'єктній функції)» [2, с. 62–63]. За ранговістю перше місце посідає грамема називного. На думку І. Р. Вихованця, «у реальному процесі мовлення саме ця форма являє собою свого роду еталон, вихідний зразок, стосовно якого всі інші відмінкові форми в певному розумінні вторинні» [2, с. 30].

Межею між центром і периферією відмінкової системи є давальний відмінок. Подаючи переконливу аргументацію про напівпериферійний статус давального, І. Р. Вихованець постулює: «...в нього [давального відмінка. – *Н. К.*] наявні деякі нетипові для відмінкових центру і периферії ознаки, а також суміжні з периферією показники. У первинній для давального семантико-синтаксичній функції адресата напівпериферійні властивості виявляються найвиразніше. Залежний від дієслова давальний адресата стоїть у нецентральної-непериферійній формально-синтаксичній позиції і виконує роль напівсильнокерованого придієслівного другорядного члена речення. Він виявляє сильні лексичні обмеження, поширюючись звичайно на назви істот» [2, с. 65].

Сферу периферійних структурують орудний, кличний і родовий відмінки, оскільки вони або перебувають у периферійній формально-синтаксичній позиції речення, або виражають нецентральної семантико-синтаксичні функції, або похідні від інших відмінків [2, с. 123]. Ядро відмінкової периферійності – орудний відмінок. Такий його статус увиразнює первинна інструментальна семантико-синтаксична функція, що «не входить в основну предикатно-суб'єктно-об'єктну рамку речення і більш віддалена від неї, ніж функція адресата давального відмінка» [2, с. 125], формально-синтаксична роль слабокеро-

ваного придієслівного компонента та обмежене лексичне наповнення. Периферійність кличного відмінка полягає в синкретичності його первинної ролі, що передбачає можливість виражати семантично ускладнені функції: «він може функціонувати навіть у центральній підметовій формально-синтаксичній позиції речення і ставати «дублером» називного, з одного боку, і виражає семантично неелементарні (тобто такі, які членуються на базові складники) функції, а також у типовому вияві супроводжується невідмінковими семантичними нашаруваннями – з другого. Кличний ґрунтується на семантиці речення й є конденсатом останнього» [2, с. 124]. У монографії «Система відмінків української мови» до периферійної відмінкової сфери зараховано також родовий, для якого, на переконання лінгвіста, характерні два різновиди транспозиції: 1) зовнішня, зокрема такі її вияви як ад'ективація, рідше адвербіалізація та вербалізація, 2) внутрішня, пов'язана зі спрямуванням в об'єктну та суб'єктну сфери. Проте пізніше зорієнтованість на внутрішні транспозиційні параметри зазначеної грамеми спонукала І. Р. Вихованця до перегляду її статусу [6; 7, с. 15]. У студії «Українська відмінкова система у функціонально-категорійному вимірі (спроба перекласифікації відмінків)» [7], наполягаючи на напівцентральному статусі родового, дослідник аргументує, що вказаний відмінок «не досягає рангу центральних називного і знахідного відмінків, але ґрунтується на них за умови його суб'єктно-атрибутивної і об'єктно-атрибутивної транспозицій, з одного боку, і широко вживається в об'єктній позиції, конкуруючи зі спеціалізованим на вираженні об'єктної функції знахідним відмінком, а також зближується з називним відмінком суб'єкта – з другого» [7, с. 15].

Ідеї І. Р. Вихованця, пов'язані з дослідженням українських відмінків, поглиблено в праці «Теоретична морфологія української мови» [8], у якій запропоновано дещо іншу рангову ієрархію відмінкових компонентів, ніж у монографії «Система відмінків української мови». Науковець виділяє чотири граматичних сфери: центральну (називний і знахідний відмінки), напівцентральною (грамема родового), напівпериферійною (давальний відмінок) і периферійною (орудний, місцевий і кличний), що «розрізняються можливостями репрезентації категорії відмінка, характером зв'язку з предикатом, діапазоном семантико-синтаксичних і формально-синтаксичних функцій, парадигмою функціональних еквівалентів, транспозиційними відно-

шеннями, лексичним наповненням відмінкової позиції та ін.» [8, с. 57]. Обраний дослідником функційно-категорійний підхід до потрактування розгляданої граматичної категорії дав змогу розмежувати два типи відмінків – морфологічні та семантичні [5; 8, с. 60–61]. У теорії І. Р. Вихованця семантичні відмінкові грами корелюють із субстанційними синтаксемами, з огляду на що вчений вирізняє суб'єкт, об'єкт, адресат, локатив, інструменталь [8, с. 60]. Уважаємо за потрібне наголосити, що на позначення морфологічних і семантичних відмінків використано не лише різні терміни, а й для них характерні різні кваліфікаційні параметри. Вирізнення перших пов'язане з їхніми формальними показниками, а також із первинною та сукупністю вторинних синтаксичних функцій. Семантичні відмінки виконують роль елементів із певними семантико-синтаксичними ознаками й мають специфічні засоби вираження – центральну морфологічну граму (відмінок-домінанту) та її функційні еквіваленти. Через це морфологічні відмінки більше спрямовані на вияв граматичних особливостей конкретної мови, а семантичним певною мірою притаманна універсальність. Синтаксична парадигма кожного відмінка передбачає вирізнення всіх можливих структурних схем речення, у яких ці грами засвідчені.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, в основі відмінкової концепції І. Р. Вихованця лежить морфолого-синтаксична спеціалізація слів із субстанційною (конкретно-предметною) семантикою. Зорієнтованість на вказані кваліфікаційні принципи слугує підставою для надання розгляданій категорійній величині статусу визначальної словозмінної міжрівневої категорії іменника, яка на нижчому рівні членування охоплює сім грамам із конкретнішою категорійною змістовою основою. З огляду на ранговість вони структурують чотири сфери – центральну (називний і знахідний відмінки), напівцентральну (грама родового), напівпериферійну (давальний відмінок) і периферійну (грами орудного, місцевого та кличного). Наукову новизну теорії І. Р. Вихованця увиразнює семантико-синтаксичний аспект дослідження вказаної категорійної величини, що лежить в основі вирізнення не тільки морфологічних відмінків, а й семантичних відмінкових грамам, значеннєві функції яких виразно окреслює головний компонент семантико-синтаксичної організації речення – предикат. Відмінкова теорія відомого лінгвіста має комплексний характер, позначена глибиною проникнення в суть до-

сліджуваного мовного явища й слугує надійним підґрунтям для нових наукових пошуків.

Література

1. Вихованець І. Р. Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській літературній мові : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1971. – 120 с.
2. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1987. – 231 с.
3. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
4. Вихованець І. Р. Дві версії про місцевий відмінок / І. Р. Вихованець // Мовознавство. – 1994. – № 1. – С. 25–30.
5. Вихованець І. Р. Морфологічні і семантичні відмінки / І. Р. Вихованець // Функціонально-когнітивні вияви граматичних структур : [зб. наук. праць]. – К. : [б. в.], 1998. – С. 13–17.
6. Вихованець І. Р. Родовий відмінок : центр чи периферія відмінкової системи? / І. Р. Вихованець // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць]. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – Вип. 7. – С. 10–16.
7. Вихованець І. Р. Українська відмінкова система у функціонально-категорійному вимірі (спроба перекласифікації відмінків) / І. Р. Вихованець // Наукові записки Кіровоградського педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – Вип. 31. – С. 13–16.
8. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : Академ. граматики української мови / І. Вихованець, К. Городенська ; [за ред. чл.-кор. НАН України Івана Вихованця]. – К. : Унів. вид-во «Пульсар», 2004. – 398, [2] с.
9. Курилович Е. Очерки по лингвистике / Е. Курилович. – М. : Изд-во иностр. лит., 1962. – 456 с.
10. Филлмор Ч. Дело о падеже / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1981. – Выпуск 10. – С. 369–495.
11. Филлмор Ч. Дело о падеже открывается вновь / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1981. – Вып. 10. – С. 496–530.
12. Якобсон Р. Избранные работы / Р. Якобсон. – М. : Прогресс, 1985. – 456 с.

References

1. Vykhovanets I. R. Syntaksys znakhidnoho vidminka v suchasniі ukrainiskii literaturnii movi : [monohrafiia] / I. R. Vykhovanets. – K. : Nauk. dumka, 1971. – 120 s.
2. Vykhovanets I. R. Systema vidminkiv ukrainiskoi movy : [monohrafiia] / I. R. Vykhovanets. – K. : Nauk. dumka, 1987. – 231 s.
3. Vykhovanets I. R. Chastyny movy v semantyko-hramatychnomu aspekti : [monohrafiia] / I. R. Vykhovanets. – K. : Nauk. dumka, 1988. – 256 s.

4. Vykhovanets I. R. Dvi versii pro mistsevyi vidminok/ I. R. Vykhovanets // Movoznavstvo. – 1994. – № 1. – S. 25–30.
5. Vykhovanets I. R. Morfolohichni i semantychni vidminky / I. R. Vykhovanets // Funktsionalno-kohnityvni vyjavy hramatychnykh struktur : [zb. nauk. prats]. – K. : [b. v.], 1998. – S. 13–17.
6. Vykhovanets I. R. Rodovyi vidminok : tsentr chy peryferia vidminkovoi systemy? / I. R. Vykhovanets // Linhvistychni studii : [zb. nauk. prats]. – Donetsk : DonNU, 2001. – Vyp. 7. – S. 10–16.
7. Vykhovanets I. R. Ukrainska vidminkova systema u funktsionalno-katehoriinomu vymiri (sproba pereklyasyfikatsii vidminkiv) / I. R. Vykhovanets // Naukovi zapysky Kirovohradskoho pedahohichnoho universytetu im. V. Vynnuchenka. Seriiia : Filolohichni nauky (movoznavstvo). – Kirovohrad : RVTS KDPU PBI KДПУ im. V. Vynnuchenka, 2001. – Vyp. 31. – S. 13–16.
8. Vykhovanets I. Teoretychna morfolohiia ukrainskoi movy : Akadem. hramatyka ukrainskoi movy / I. Vykhovanets, K. Horodenska ; [za red. chl.-kor. NAN Ukrainy Ivana Vykhovantsia]. – K. : Univ. vyd-vo «Pulsary», 2004. – 398, [2] s.
9. Kurylovich Ye. Ocherki po lingvistike / Ye. Kurylovich. – M. : Izd-vo inostr. lit., 1962. – 456 s.
10. Fillmor Ch. Delo o padezhe / Ch. Fillmor // Novoie v zarubezhnoi lingvistike. – M. : Progress, 1981. – Vyp. 10. – S. 369–495.
11. Fillmor Ch. Delo o padezhe otkryvaietsa vnov / Ch. Fillmor // Novoie v zarubezhnoi lingvistike. – M. : Progress, 1981. – Vyp. 10. – S. 496–530.
12. Yakobson R. Izbrannyye raboty / R. Yakobson. – M. : Progress, 1985. – 456 s.

Костусьяк Наталия. Категория падежа имени существительного в лингвистической концепции И. Р. Выхованца. В статье проанализировано падежную концепцию известного украинского лингвиста-новатора второй половины XX – начала XXI веков И. Р. Выхованца, который, руководствуясь принципами функционально-категориального подхода, рассмотрел категорию падежа с новых методологических позиций. Ориентированность на ее морфологические и синтаксические параметры, семантику и коммуникативно-прагматическую специфику служит основой для предоставления рассматриваемой категориальной величине статуса определяющей словоизменительной межуровневой категории существительного. Установлено, что на низшем уровне членения она охватывает семь грамем, которые в соответствии с ранговостью структурируют четыре сферы – центральную (именительный и винительный падежи), полуженитивную (граммема родительного), полупериферийную (дательный падеж) и периферийную (граммемы творительного, предложного и звательного). К научно весомым достижениям И. Р. Выхованца, связанным с исследованием категории падежа, принадлежит выделение не только морфологических падежей, но и семантических падежных грамем, смысловые функции которых отчетливо определяет главный компонент семантико-синтаксической организации предложения – предикат.

Ключевые слова: падеж, граммема, синтаксема, предикат, валентность.

Kostusyak Nataliya. The category of the case of the noun in the linguistic concept by I. Vykhovanets. In the article the case concept of the famous Ukrainian linguist – innovator of the second half of the XX – XXI centuries I. Vykhovanets was analyzed, governing the principles of the functional and categorical approach, he considered the category of the case with new methodological positions. Focus on its morphological and syntactic parameters, semantic and communicative-pragmatic specificity serves as the basis for granting the status value of category defining the inflectional interlevel category of a noun. It was found that at a lower level division it covers seven grams, which according to levels make structures for the four areas - central (nominative and accusative) half of central (hramema generic) half of peripheral (dative) and peripheral (hramema ablative, local and vocative). By scientifically significant achievements by Vykhovanets, associated with the research of the category of case, accepted distinction not only of morphological cases, but also of semantic cases grams, whose value functions clearly outline the main component of semantic and syntactical organization of the sentence – predicate.

Key words: case, hramema, syntaxema, predicate valence.

УДК 811.162.2'373.7

Жанна Краснобаєва-Чорна

ФУНКЦІЙНО-МОДЕЛЬНІ ВИЯВИ ЗАПЕРЕЧЕННЯ У ФРАЗЕМІЦІ

У статті виявлено специфіку реалізації заперечення у фраземному значенні в українській мові. Проаналізовано експліцитний та імпліцитний типи заперечення у фраземіці. Встановлено, що фраземи з експліцитним запереченням вживаються в контексті переважно із заперечною часткою «не» або тільки із граматичним запереченням і входять до предикативного центру заперечного речення. До імпліцитного заперечення зараховано фраземи, опис яких у словнику містить експліцитне заперечення, при цьому категоричне заперечення стосується змісту певного слова. Кваліфікаційними ознаками цього типу фразем визначено: компаративність; маркування семами іронічності та жартівливості; наявність типу моделі фраземного значення заперечення «Adv Neg Inf / V_f / Adj / Adv» або «Adv Neg V_f»; факультативна експліцитна негативна конотація, актуалізаторами якої здебільшого постають зооніми й асоціативні рефлексиви. У фраземіці заперечення може передавати настрої протистояння, нетерпимості та неприйняття, що підкреслюється конотативними семами згрублості, зневажливості, лайливості, вульгарності, й інтерпретуватися як конфлікт. Заперечення